

Sırların Dili/Mevlânâ'nın Rubaileri
Mevlânâ'nın Bütün Rubailerinin Manzum Çevirisine Dair
(Çev. Ziya AVŞAR, Kökler Yay. Konya 2007)

Gökhan TUNÇ*

Mevlânâ'yı anlamak, sadece kendisini, bir başka ifadeyle şairi kapsayan mahdut bir anlam alanını ifade etmez. Aksine Mevlânâ'yı anlamak, altı yüzyıllık bir divan şiiri geleneğini ve modern şiirin yükseldiği temeli anlamak demektir. Örneğin, Osmanlı şiirinin son zirvelerinden biri olan Şeyh Galip, *Hüsni ü Aşk* adlı mesnevîsinde, hiç çekinmeden esrarını *Mesnevî*'den aldığını dile getirir. Bu ifade, şairlikte iddialı olan ve özgün bir mesnevî yazacağını öne süren Şeyh Galip için ilginçtir; çünkü bütün sırlarını Mevlânâ'nın eserinden aldığını kabul ederek mesnevîsine başlar. Daha da önemlisi, Şeyh Galip'in, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini miri mal olarak nitelemesidir. Miri mal ifadesi, *Mesnevî*'nin divan şiiri içindeki işlevsel konumunu ortaya koyar: *Mesnevî*, çekirdek olarak divan şiirinin merkezinde yer almış, daha sonra ise divan şiiri onun çekirdeği üzerinden büyüyüp gelişmiş, kendini var etmiştir. Bu bağlamda, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si herkese aittir, herkesindir. Onu kullanmak, bu anlamda çalıntı sayılamaz. Mevlânâ'nın divan şiirindeki sözü edilen konumunun yanı sıra, modern şiirdeki işlevselliği de tartışma konusu yapılabilir. Modern şiirin öncülerinden Asaf Halet Çelebi, "Sema-ı Mevlânâ" adlı şiirinde, Mevlânâ'nın tasavvufi felsefesini ve sema ayinini modern şiir diline taşır. Öte yandan, diğer uç bir örnek olan Nâzım Hikmet'in de şiirlerini yazarken Mevlânâ'yı görmezden gelmemesi dikkat çekicidir. Nâzım Hikmet ilk dönem şiirlerinde Mevlânâ'ya müridi olduğunu söyler. Sosyalist fikirleri benimsedikten sonra ise, bu kez tam tersine Mevlânâ'yı karşısına alarak şiirini oluşturur. Nâzım Hikmet *Rubailer*'inde, Mevlânâ'ya gördüğün bu âlem gerçek bir âlemdir, heyula falan değil diyerek, Mevlânâ'nın rubailerine atıfta bulunur. Böylelikle, şairlerin olumlayarak ya da olumsuzlayarak bir şekilde Mevlânâ'yla hesaplaşma gayreti içinde olduklarını görürüz. Verilen örnekler, Mevlânâ'nın geleneksel Osmanlı ve modern Türk şiirinde ne kadar temelli bir yere sahip olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Mevlânâ'yı anlamak demek, Türk şiirinin dününü ve bugününü anlamanın ilk basamağını oluşturur. Bu noktada şu soruyu sorabiliriz: Mevlânâ'yı anlamanın yolu nedir? Bu soruya verilebilecek yanıt, Mevlânâ'yı anlama yolunda atılacak ilk adımın onun eserlerini tam olarak

* Arş. Gör., Bozok Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

tercüme etmek olduğudur; çünkü Mevlânâ'nın bilindiği gibi eserlerini Farsça yazması, onun Türk okuru tarafından yeterince anlaşılmasına neden olmaktadır. Halbuki, bir şairle okur arasındaki ufukların keşişebilmesi her şeyden önce okurun metinle kurduğu diyaloga bağlıdır. Sözü edilen konu çerçevesinde Mevlânâ'ya baktığımızda, onun eserlerinin tamamının henüz Türkçeye kazandırılmadığını görürüz. Örneğin, çok uzun bir dönem Mevlânâ'nın rubailerinin tam sayısı ile Türkçeye aktarılmadığını gördük. İşte, bahsedilen eksiklik 800 sene sonra giderildi ve Mevlânâ yılı gibi anlamlı bir zamanda Ziya Avşar tarafından Mevlânâ'nın rubailerini eksiksiz ve rubailerin hak ettiği şiirsel anlatımla Türkçemize kazandırıldı. *Sırların Dili* adıyla basılan kitap Kökler Yayınevi tarafından yayımlandı. Hece vezni kullanılarak yapılan çeviriler toplam sekiz yıllık yoğun bir emeğin mahsulü. Çeviri kuramlarının da bahsettiği gibi her tercümenin bir anlamda şiiri yeniden oluşturmak olduğu göz önünde bulundurulduğunda Avşar'ın kitaba verdiği emek daha açıklık kazanır.

Kitap Avşar'ın içten ve samimi Önsöz'ü ile başlar. Bu Önsöz'de Avşar, rubailerin çevrilme öyküsünü bize anlatır. Rubailer, 1999 yılındaki bir yanlış anlama ile başlar. Bir arkadaşı Avşar'dan Hayyam'ın bir rubaisini manzum olarak yazmasını ister ve Avşar iki gün uğraştıktan sonra rubaiyi çevirip arkadaşına gönderir. Halbuki, arkadaşının isteği, rubainin Farsça aslıdır; ama arkadaşı çevirinin başarısından Avşar'a sitayişle bahseder. Bu şekilde güzel bir yanlış anlama sonucu çeviri yapmaya karar veren Avşar, Mevlânâ'nın bir rubaisiyle kendinden geçer ve Mevlânâ'nın rubailerinin tercümesine girer. Bu çevirinin zorluğu ve dolayısıyla ağır gidişi her ne kadar başlarda çevirmenimizi korkutsa da, sonunda Avşar bir ilki gerçekleştirir: Mükerrer rubailerin çıkarılması ile 2188 rubai içeren çalışma, Mevlânâ'nın rubailerinin tamamını manzum olarak tercümesini içeren tek çalışmadır. Avşar, Önsöz'de ayrıca çevirilerde göz önünde bulundurduğu ölçütleri okurla paylaşır: Bu ölçütlerden ilki, metne sadık kalmaktır. Her ne kadar çeviri eylemi yeniden yazma edimini içerse de, sonuçta kaynak metni başka bir dile aktarmanın esas olduğunun bilincinde olan Avşar, akademik kimliğinin kazandırdığı bilimsel duruşla rubailerini çevirmeye çalıştığını ifade eder. İkinci olarak, Türkçeye yapılan çevirilerde sıklıkla karşılaşılan bir sorunu gündeme getirir. Söz konusu sorun, vezin ve kafiye için ön plana alarak, söyleyişi bu iki unsurun hizmetine sunmaktır. Kafiye ve veznin, özellikle söz sanatı olan şiirde söyleyişin esas olduğunun ve söyleyiş için bir araç olduğunun ayırıcılığı olan Avşar, gerektiğinde söyleyiş güzelliği için bu araçlardan taviz verebilmiştir. Bu bağlamda, farklı dillerden Türkçeye yapılan çevirilerde şiirsel söyleyişi katletmek pahasına kafiye için ölçüyü verme yanlısına düşmemiştir.

Kitapta daha sonra yer alan bölümde Mevlânâ'nın hayatı etraflı bir şekilde bahis konusu yapılır. Mevlânâ'nın rubailerinin çevirisine geçmeden onun hayatı hakkındaki bu ayrıntılı bilgiler, Mevlânâ'nın okurun gözünün önünde sevinciyle, üzüntüsüyle, mutluluğu ya da korkusuyla canlanmasını sağlar. Ayrıca Avşar'ın,

Mevlânâ'nın hayatını anlatılırken, şairin yaşadığı olaylarla rubaileri arasında kurduğu ilişkiyi somutlaması, aynı zamanda okurun rubaileri bir bağlama oturtabilmesi konusunda ona yardımcı olur. Örneğin söylediği, aşağıdaki etkileyici rubainin Şems'in gidişiyile oluştuğunu fark ederiz.

*geçip gitti gayb atlısı, tozda kaldı meydan,
yerinde yel eser fakat, ortalık toz duman!
sağına soluna bakma, dosdoğru bak da gör;
tozu burda, kendi sonsuzluk yurdunda şu an!*

Dolayısıyla rubaide dile getirilen "gayb atlısı"yla göndermede bulunulanın Şems olduğu okurun zihninde tecessüm etmiş olur. Avşar'ın belirttiği gibi, Şems Mevlânâ için gidişine ağıt yakılan "gayb atlısı"dır; Selahaddin-i Zerkubî ise "aşk denizini durultan bir ümmî"dir. İşte Zerkubî rubailerde şu şekilde yer alır:

*aşk sonunda sükkûnet bulur, yatıştır derler,
önü coşkunluk, sonu temkinden verir haber!
can, aşk değirmeninin sabit duran alt taşı,
bu kararsız bedense, üstteki taşır döner!*

Gösterilmeye çalışıldığı gibi, Avşar bize, aslında, rubailer üzerinden Mevlânâ'nın hayatının izini sürmenin mümkün olduğunu kanıtlar.

Sonraki bölümde Avşar, kendi çevirisine kadar Mevlânâ'nın rubaileri konusunda yapılmış belli başlı çevirileri değerlendirir. Avşar, ilk manzum çeviriyi Hüseyin Rifat Işıl'ın yaptığını belirler. Rubailerin daha sonraki çevirmenleri ise sırayla şu isimlerdir: Orhan Veli, M. Nuri Gençosman, Basri Gocul, Şair Feyzi Halıcı, Hamza Tanyaş, Talat Sait Halman. Avşar, sözü edilen rubai çevirilerini örnekler üzerinden değerlendirir ve şu sonuca varır: Çeviriler bazen geniş bazen de eksik olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniş çeviriyle kastedilen anlam, kaynak metinde bir iki cümleyle verilen anlama yorum katarak onu yeniden yazmaktır. Eksik çevirinin gönderimde bulunduğu anlam ise, çevirmenin anlamı daraltarak okura vermesidir. Bu temel sorunların yanı sıra, çevirmenin kendi inanç ve duygularını metne söyletme gayretinin de var olduğu çevirilerden haberdar oluyoruz. Avşar bu konuda şu örneği verir: Çevirmenler bazen asıl metindeki yaklaşıma dikkat etmeyerek, suçlama ve öfke bildiren bazı nitelemeleri, kendi heyecanlarının eseri olarak asıl metne dâhil etmektedirler. "Meselâ Mevlânâ'nın tenâsüh inancında olanları nitelediği 960 nolu rubâisinde "inançları uyarınca ant içip dediler" söylemi, mütercim tarafından "kendi sapık inançlarınca" biçimine dönüştürülebilmekte dolayısıyla, Mevlânâ'nın hoşgörüsü, mütercim eliyle yaralanmaktadır." Daha birçok çeviri yanlısına da değinen Avşar, yaptığı rubai çevirilerini halka karşı irfan borcunu yerine getirdiği bir vazife olarak adlandırır.

Son bölümde ise, Mevlânâ'nın rubailerinin çevirisine girilmiştir. Bu bölümde artık Mevlânâ'nın rubailerinden estetik haz almak zamanı gelmiştir. Bu rubailerle, genellikle adı *Mesnevi*'siyle anılan Mevlânâ'nın, rubailerde de ne kadar

başarılı olduğu ortaya çıkar. Rubailer, tıpkı *Mesnevî* gibi, Mevlânâ'nın eşsiz söyleyiş kabiliyetini somutlar. Kültürümüzün zirvelerinden biri olan Mevlânâ'ya olan borcumuzu ödemek bağlamında çok önemli bir ürün olan Avşar'ın sözü edilen çalışması, çok önemli bir boşluğu dolduran bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda yazıyı, Mevlânâ'nın bir rubaisiyle sonlandırmak yerinde olacaktır:

49 *biz aşk çocuğuyuz*
 aşktır aşk, bizim peygamberimize tarikat,
 biz aşk çocuğuyuz, aşk anamızdır elbet!
 ey bizim, ten çadırında gizlenmiş anamız;
 kâfir doğamızdan saklanmaktır, sende niyet!